

بسم الله الرحمن الرحيم

تفکیک منابع ، راهکاری مناسب به منظور نزدیک شدن به بانکداری بدون ربا

دکتر حمید ابریشمی (هیئت علمی دانشکده اقتصاد دانشگاه تهران)
سید مهدی بنی طبا (کارشناسی ارشد اقتصاد دانشگاه تهران)

شهریور ۱۳۹۳

نظام بانکی ایران و انقلاب اسلامی

وضعیت نظام بانکی هنگام انقلاب اسلامی:

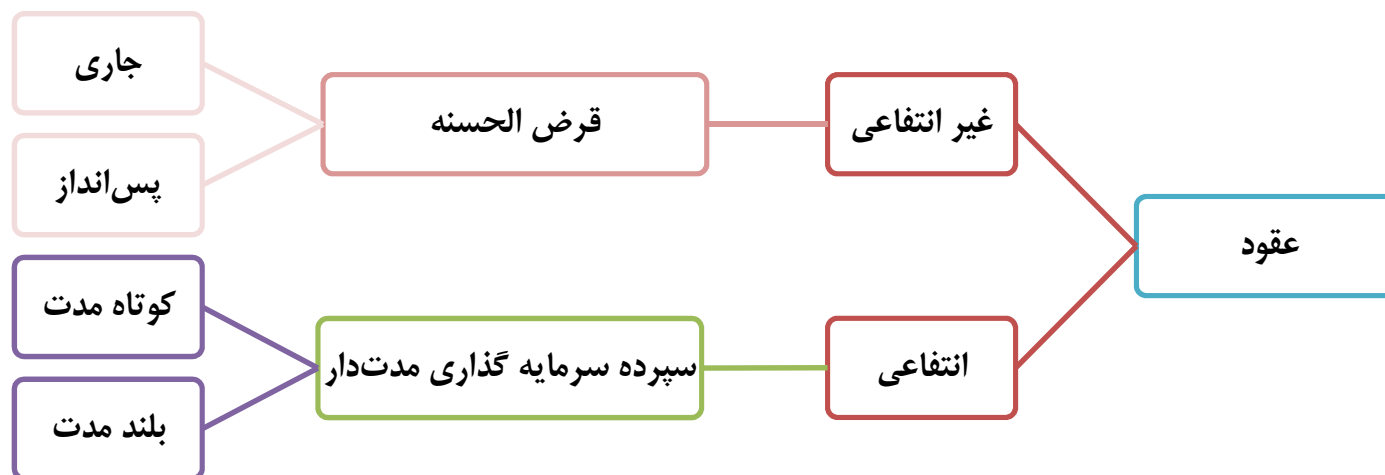
- ۳۶ بانک فعال در کشور:
 - ۲۶ بانک تجاری، ۷ بانک تخصصی، ۳ بانک منطقه‌ای
 - ۸ بانک دولتی، ۱۵ بانک متعلق به بخش خصوصی ایرانی، ۱۳ بانک متعلق به بخش خصوصی ایرانی و خارجی
- فعالیت همه بانک‌ها بر اساس **قرض ربوی**

اقدامات بعد از انقلاب اسلامی:

- ملی کردن ۲۸ بانک در تاریخ ۱۳۵۸/۳/۱۷ توسط شورای انقلاب
- تصویب لایحه قانونی اداره امور بانک‌ها در تاریخ ۱۳۵۸/۷/۳
- ادغام بانک‌ها و ایجاد ۹ بانک (۶ بانک تجاری و ۳ بانک تخصصی) در تاریخ ۱۳۵۸/۱۰/۳
- لایحه قانونی اصلاح قانون پولی و بانکی کشور مصوب ۱۳۵۸/۱۲/۱۸ شورای انقلاب اسلامی
- **تصویب قانون عملیات بانکی بدون ربا (بهره) در تاریخ ۱۳۶۲/۶/۸**

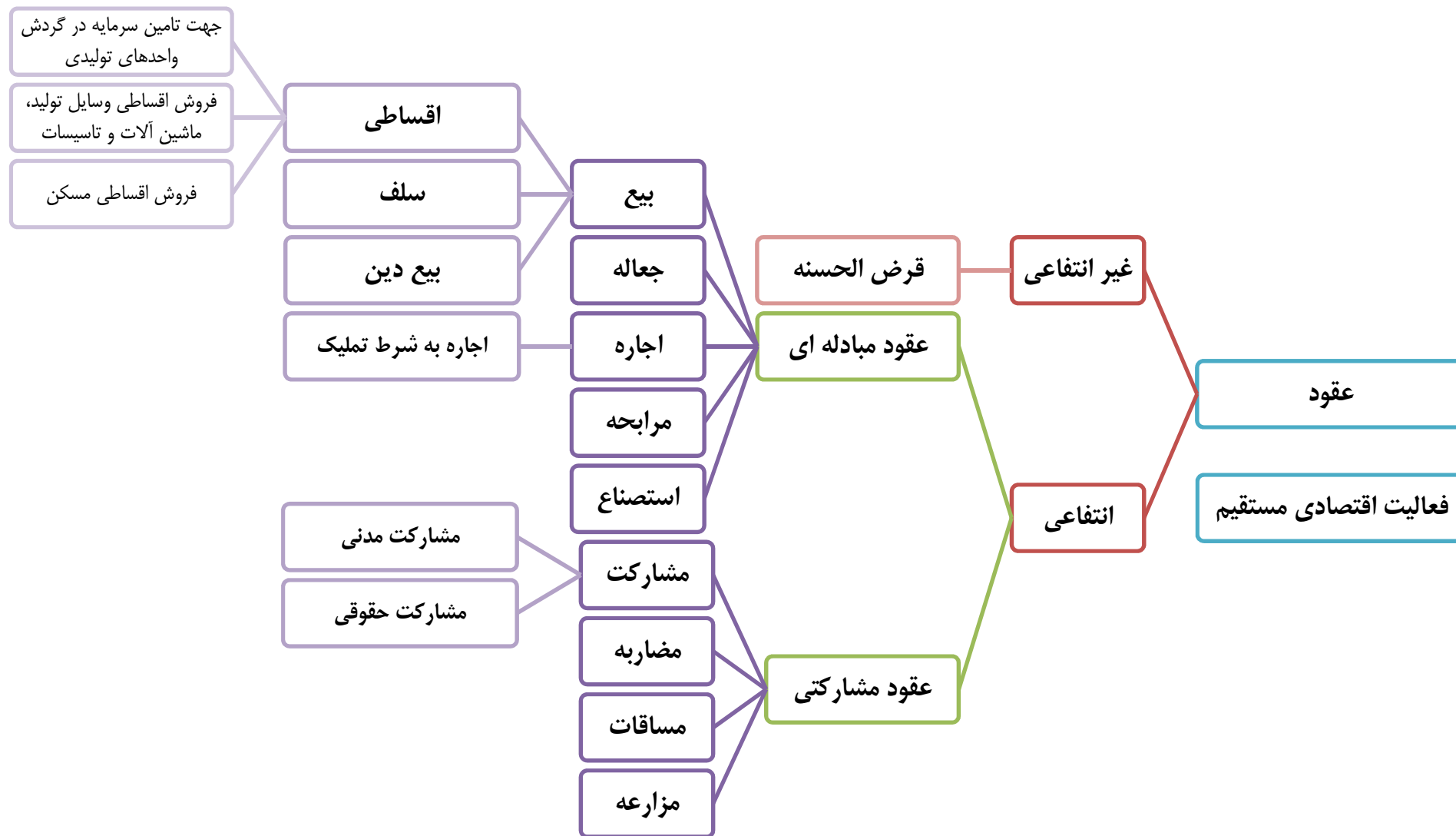
عقود اسلامی در تجهیز منابع

قانون عملیات بانکی بدون ربا (بهره)

عقود اسلامی در تخصیص منابع

قانون عملیات بانکی بدون ربا (بهره)

مقایسه عقود مبادله‌ای و عقود مشارکتی

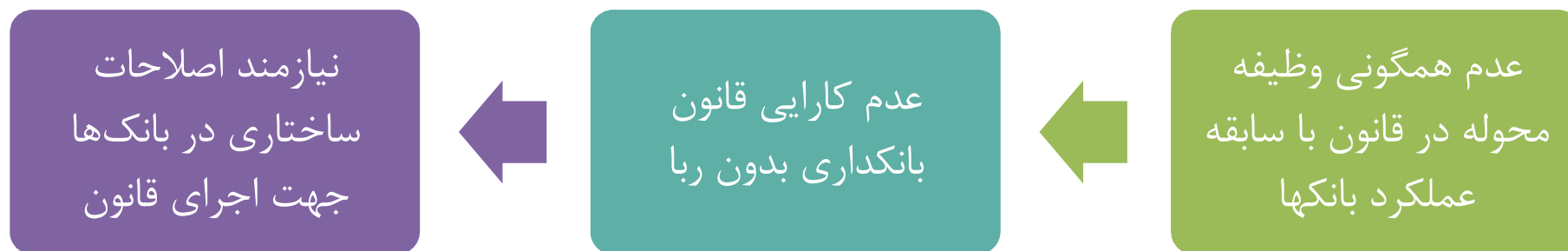
عقود مبادله‌ای			عقود مشارکتی
طول قرارداد	مقطعی (هنگام عقد قرارداد)	مستمر (تا پایان موضوع قرارداد)	
رابطه مالی طرفین پس از عقد قرارداد	رابطه بدهکار و بستانکار	مشارکت در نتایج سود و زیان	
سود	ثابت و از پیش تعیین شده	متغیر متناسب با بازدهی پروژه	
نیاز به نظارت بر عملکرد	ندارد	دارد	

آسیب شناسی وضع موجود فرآیند تجهیز و تخصیص منابع

معطوف به **قانون** بانکداری بدون ربا

آسیب شناسی وضع موجود فرآیند تجهیز و تخصیص منابع

۱. عدم اصلاح ساختاری لازم در بانک برای اجرای بانکداری اسلامی

آسیب شناسی وضع موجود فرآیند تجهیز و تخصیص منابع

۲. عدم جامعیت سپرده‌ها متناسب با اهداف و سلیقه سرمایه‌گذاران

انگیزه‌ها و روحیات سپرده‌گذاران (این انگیزه‌ها مانع الجمع نیستند):

- مشارکت در ثواب اعطای قرض الحسنه
- استفاده از خدمات حساب جاری (تسهیل در مبادلات)
- پس انداز وجوه مازاد (حفظ و نگهداری پول)
- دریافت سود

در قانون وجود ندارد

— افراد ریسک‌گریز: سود معین و از قبل تعیین شده

— افراد متعارف: تغییرات سود را تا حدی می‌پذیرند

در عمل وجود ندارد

— افراد ریسک‌پذیر: دریافت سود انتظاری بالاتر

آسیب شناسی وضع موجود فرآیند تجهیز و تخصیص منابع

معطوف به اجرای **قانون** بانکداری بدون ربا

آسیب شناسی وضع موجود فرآیند تجهیز و تخصیص منابع

۳. عدم تفکیک منابع تجهیز شده در بانک و استفاده مشاع از منابع

در قانون تصریح شده است بانک‌ها به عنوان وکیل سپرده‌گذاران منابع را در قالب عقود اسلامی تخصیص خواهند داد ولی در مورد نحوه ان سکوت کرده است و لذا بانک‌ها از سپرده‌گذاران برای استفاده از منابع آنان بصورت مشاع وکالت می‌گیرند.

استفاده مشاع از منابع تبعات ناخوشایندی برای سیستم بانکی دارند که عبارت‌اند از:

- تفاوت در سیستم حسابداری عقود مبادله‌ای (حسابداری بدهکار- بستانکار) و عقود مشارکتی (حسابداری شرکتی) موجب دشواری و پرهزینه شدن فرآیند حسابداری شده است.
- دشواری محاسبه سود قطعی برای سپرده‌ها به دلیل تفاوت فرآیند حسابداری و تفاوت در نرخ ذخیره قانونی و حق‌الوکاله

آسیب شناسی وضع موجود فرآیند تجهیز و تخصیص منابع

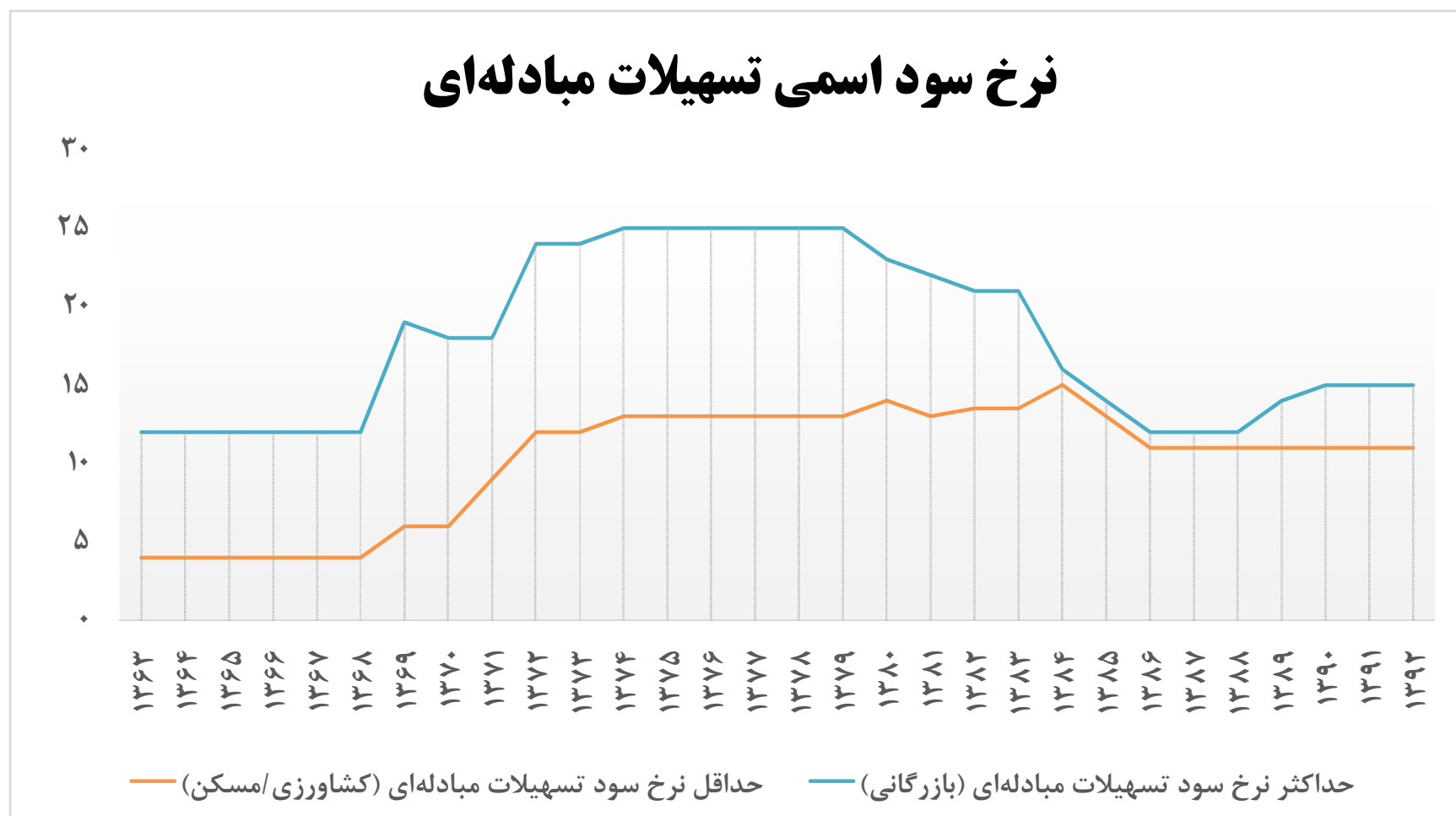
۴. عدم تخصیص همه سپرده های قرض الحسنه به قرض الحسنه

وضعیت سپرده ها و تسهیلات قرض الحسنه

آسیب شناسی وضع موجود فرآیند تجهیز و تخصیص منابع

۵. تعیین دستوری نرخ سود

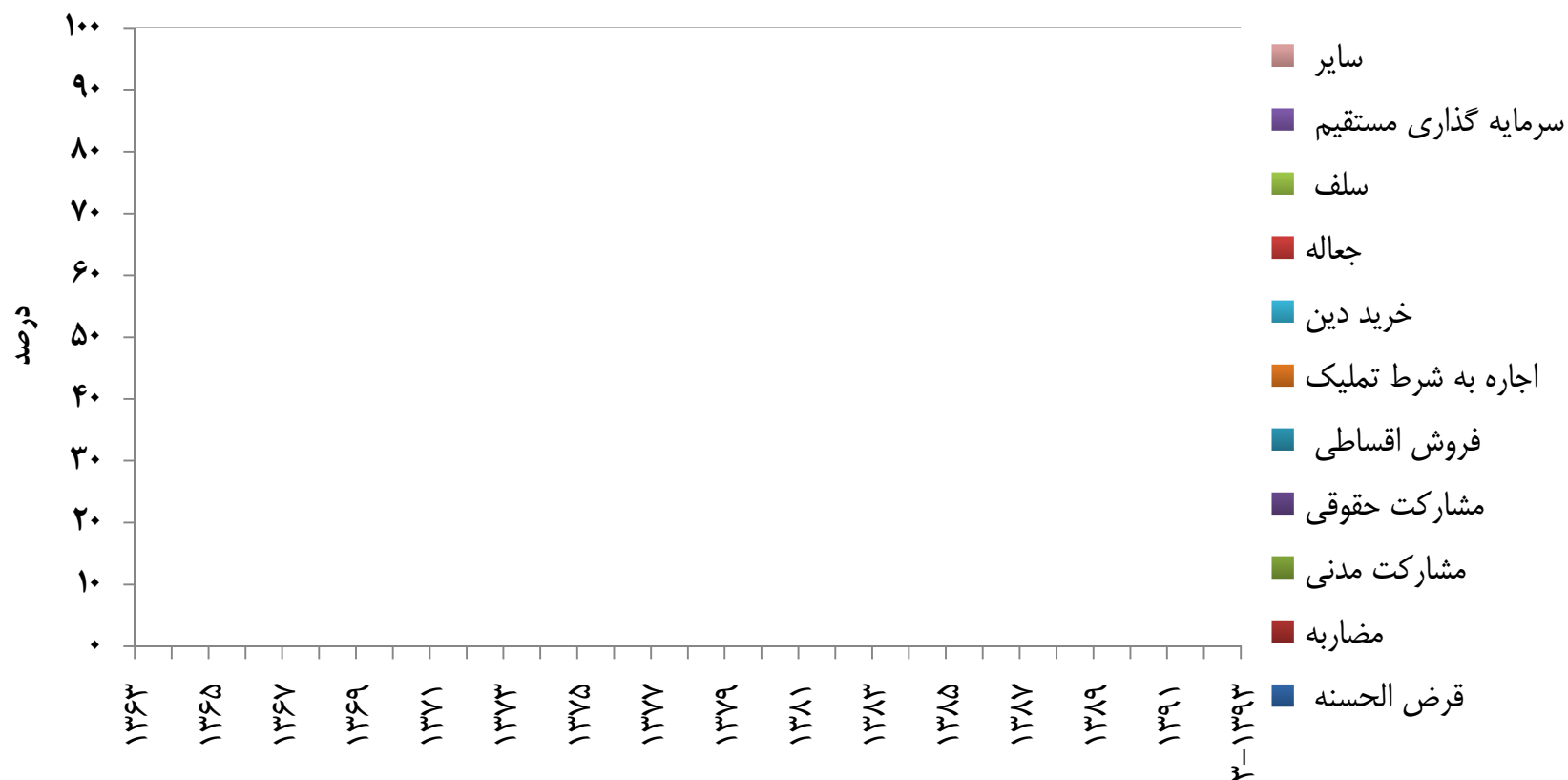

حداکثر نرخ سود حقیقی تسهیلات مبادله ای (بازرگانی) — حداقل نرخ سود حقیقی تسهیلات مبادله ای (کشاورزی/مسکن) —

آسیب شناسی وضع موجود فرآیند تجهیز و تخصیص منابع

۵. تعیین دستوری نرخ سود

تسهیلات اعطایی بانک ها و موسسات اعتباری غیر بانکی به تفکیک عقود

آسیب شناسی وضع موجود فرآیند تجهیز و تخصیص منابع

۶. اجرای صوری عقود

کاستی‌های گفته شده باعث شده است تا قانون بانکداری بدون ربا نتواند تحول چندانی در نظام بانکی ایجاد کند و بانک‌ها عمدتاً فعالیت‌های گذشته خود را بصورت صوری در قالب یکی از عقود اسلامی انجام می‌دهند و صرفاً ظاهری از اسلام برجای مانده است.

برخی از موارد اجرای صوری عقود:

- اعطای تسهیلات مشارکتی برای مخارج مصرفی با نرخ سود معین
- اعطای تسهیلات مبادله‌ای با ارائه فاکتورهای صوری

مدل پیشنهادی فرآیند تجهیز و تخصیص منابع

تفکیک منابع
از تجهیز تا تخصیص

نقشه اجرایی تفکیک منابع

کارکرد صندوق		صندوق‌های مجزای بانک
در سمت تخصیص منابع	در سمت تجهیز منابع	
قرض الحسنه	قرض الحسنه	صندوق قرض الحسنه
در قالب عقود مبادله‌ای	وکالت برای تخصیص در قالب مبادله‌ای	صندوق وجوه با سود ثابت
در قالب عقود مشارکتی و سرمایه‌گذاری	وکالت برای تخصیص در قالب مشارکتی و سرمایه‌گذاری	صندوق وجوه با سود متغیر

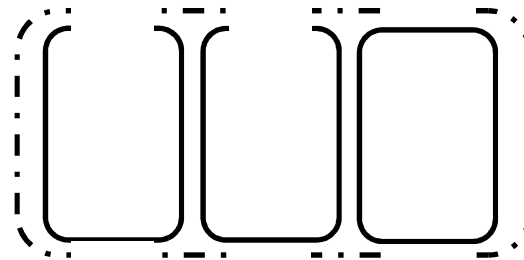
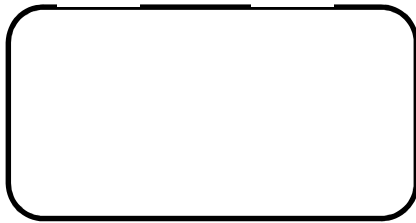
نیازمند تشکیل سه صندوق مستقل (از لحاظ حقوقی و حسابداری مستقل ولی زیرمجموعه بانک) در هر بانک هستیم.
البته بانک‌ها می‌توانند از داشتن برخی از این صندوق‌ها صرف‌نظر کنند.

نقشه اجرایی تفکیک منابع

وجوه قرض الحسنه

وجوه با نرخ سود ثابت

وجوه با نرخ سود متغیر

آثار مثبت تفکیک منابع

ایجاد ساختار مناسب برای اجرای بانکداری اسلامی

- اکثر منابع در صندوق دوم تجهیز و لذا تخصیص خواهند شد که با ماهیت بانک‌های تجاری تناسب بیشتری دارد.
- تفکیک منابع موجب تسهیل فرآیند حسابداری در صندوق‌های مختلف خواهد شد.
- تسهیل و تسریع در فرآیند آموزش کارکنان به دلیل استفاده از عقود محدود در هر صندوق

پاسخگویی بهتر به نیازهای مشتریان

- پاسخگویی به نیازهای سپرده‌گذاران و تسهیلات‌گیرندگان با روحیات مختلف و سطوح ریسک‌پذیری متفاوت

مدیریت بهتر قدرت بانک‌ها

- حجم تسهیلات در قالب عقود قرض‌الحسنه، مبادله‌ای و مشارکتی با توجه به تمایل سپرده‌گذاران و تسهیلات‌گیرندگان مشخص می‌شود و نه بر اساس خواست بانک‌ها.

حل شدن معضل تعیین نرخ سود

- مسئله نرخ سود تنها در صندوق دوم مطرح است و می‌توان تعیین آن را به عرضه و تقاضای وجوه سپرد.
- در صندوق سوم سود تابع عملکرد بانک خواهد بود و در پایان دوره مشخص می‌شود.
- محاسبه سود قطعی به دلیل تفکیک منابع بسیار ساده‌تر خواهد بود.

زمینه ساز رگولاتوری و نظارت بهتر بانک مرکزی

- ایجاد شفافیت بیشتر در نظام بانکی
- تسهیل نظارت بانک مرکزی بر نحوه تخصیص وجوه تجهیز شده
- در صورت لزوم سیاست‌گذار می‌تواند بانک‌های گوناگون را با توجه به اهداف و وظایف آن‌ها از داشتن برخی صندوق‌ها منع کند. مثلاً می‌تواند بانک‌های تجاری را از داشتن صندوق سوم به دلیل عدم توانایی لازم منع کند.

صندوق قرض الحسنه

- ضابطه‌مند شدن پرداخت وام قرض الحسنه برای برآوردن نیازهای اساسی مردم (موضوع اصل ۴۳ قانون اساسی)
- ایجاد اطمینان برای افراد خیر و مؤسسه‌های خیریه برای سپردن وجوه خود به بانک‌ها

تخصیص منابع			تجهیز منابع		
سود	رابطه حقوقی	عنوان تسهیلات	سود	رابطه حقوقی	عنوان سپرده
کارمزد	قرض بدون بهره	قرض الحسنه			سرمایه صندوق
			صفر	قرض بدون بهره	سپرده قرض الحسنه پس‌انداز
			صفر	قرض بدون بهره	سپرده قرض الحسنه جاری
			صفر	قرض بدون بهره	وجوه اداره شده دولتی
			صفر	قرض بدون بهره	وجوه اداره شده نهادهای عمومی غیردولتی
			صفر	قرض بدون بهره	وجوه اداره شده خیریه‌های خصوصی
			صفر	قرض بدون بهره	خطوط اعتباری بانک مرکزی
					زکات، هبه، وقف

صندوق وجوه با سود ثابت

حجم عمده عملیات بانکی در این صندوق متمرکز خواهد شد، زیرا:

- درصد زیادی از سپرده‌گذاران را افراد ریسک‌گریز تشکیل می‌دهند
- بانک‌ها به دلیل ضعف توانایی ارزیابی و نظارت کافی، عمدتاً از پذیرش ریسک دوری می‌کنند
- متقاضیان وجوه عمدتاً به دنبال تسهیلات با نرخ ثابت هستند:
- جهت نیاز مصرفی: نیازمند تسهیلات با بازپرداخت معین و قابل برنامه‌ریزی از درآمد آینده
- جهت نیاز سرمایه‌گذاری: از آنجایی که از سوددهی خود اطمینان دارند تمایلی به داشتن شریک ندارند

صندوق وجوه با سود ثابت - تجهیز

تخصیص منابع			تجهیز منابع		
سود	رابطه حقوقی	عنوان تسهیلات	سود	رابطه حقوقی	عنوان سپرده
معین	بیع	مرابحه			سرمایه صندوق
معین	بیع	سلف	معین	وکالت	سپرده سرمایه گذاری
معین	بیع	بیع دین	معین	وکالت	اوراق سپرده عام مدت دار
معین	اجاره	اجاره به شرط تملیک	معین	وکالت	اوراق سپرده خاص مدت دار

اوراق سپرده:

- مدت دار با سررسیدهای ۳ ماهه، ۶ ماهه، یک ساله و ... توسط بانک ها منتشر خواهد شد
 - صرفاً در سررسید توسط بانک ها قابلیت نقدشوندگی دارد
 - قبل از سررسید در بازار ثانویه با نرخ کمتری نقد خواهد شد
- مزیت این اوراق نسبت به سپرده ها این است که ریسک نقدینگی بانک ها را کاهش می دهد و به بانک قدرت برنامه ریزی خواهد داد.
- از طرف دیگر برای مشتریانی که از سپرده گذاری خود اطمینان دارند به دلیل سود بیشتر نسبت به سپرده سرمایه گذاری مطلوبیت بیشتری خواهد داشت.

صندوق وجوه با سود ثابت - تخصیص

تخصیص منابع			تجهیز منابع		
سود	رابطه حقوقی	عنوان تسهیلات	سود	رابطه حقوقی	عنوان سپرده
معین	بیع	مرابحه			سرمایه صندوق
معین	بیع	سلف	معین	وکالت	سپرده سرمایه‌گذاری
معین	بیع	بیع دین	معین	وکالت	اوراق سپرده عام مدت‌دار
معین	اجاره	اجاره به شرط تملیک	معین	وکالت	اوراق سپرده خاص مدت‌دار

استفاده از ظرفیت عقد مرابحه

- مرابحه در قیاس با فروش اقساطی کاربرد وسیع تری دارد و میتوان از آن برای تمامی کالاهای مصرفی و با دوام مورد نیاز خانوارها، مواد اولیه، کالاهای واسطه‌ای و سرمایه‌ای مؤسسات تولیدی، صنعتی و بازرگانی استفاده نمود.
- مرابحه برای خرید خدمات مورد نیاز خانوارها، مؤسسات تولیدی، صنعتی و حتی بازرگانی نیز قابل استفاده است

صندوق وجوه با سود ثابت - تخصیص

- امکان استفاده از لیزینگ

- این صندوق‌ها مجاز به تأسیس شرکت‌های لیزینگ (واسپاری) در حوزه‌های مختلف، جهت برآورده کردن نیازهای مشتریان خواهند بود.
- در این صورت بانک‌ها می‌توانند بخشی از منابع صندوق‌های سود ثابت خود را در اختیار شرکت‌های لیزینگ زیرمجموعه خود و یا دیگران برای اعطای لیزینگ به مشتریان خود قرار دهد و حاشیه سود را بین خود و شرکت لیزینگ تقسیم کند.

- امکان قبول عاملیت بنگاه‌ها

- همچنین این صندوق‌ها می‌توانند به‌عنوان عاملیت شرکت‌هایی که می‌خواهند محصولات خود را به‌صورت فروش اقساطی در اختیار مشتریان‌شان قرار دهند عمل کنند و کارمزدی را بابت اعتبارسنجی و عملیات اجرایی این فرآیند از شرکت مذکور دریافت کنند.

- امکان برون‌سپاری ارزیابی و اعتبارسنجی

- این صندوق‌ها می‌توانند ارزیابی و اعتبارسنجی مشتری و همچنین ارزیابی وثایق وی را به صندوق‌های تخصصی واگذار کنند و ضمانت‌نامه آن‌ها را به‌عنوان وثیقه از مشتری دریافت کنند. در این‌صورت دیگر موضوع معوقات از بین خواهد رفت.

- امکان رگولاتوری نرخ سود توسط بانک مرکزی

- بانک مرکزی می‌تواند به‌جای تعیین نرخ سود، برای حاشیه سودی (تفاوت سود تخصیص و تجهیز منابع) که نصیب بانک می‌شود سقف هوشمندانه‌ای در نظر بگیرد. به نظر می‌رسد رقابت بین بانک‌ها موجبات کاهش این حاشیه سود را فراهم خواهد آورد.

صندوق وجوه با سود ثابت

ارتباط بین بفش اعتباری و فقیق اقتصاد، وجه تمایز بانکداری (بوی و بانکداری اسلامی

در صورتی که بانک عاملیت شرکت‌های تولیدکننده را برای اعطای تسهیلات فروش اقساطی داشته باشد، معامله حقیقی خواهد بود. همچنین اگر بانک‌ها منابع را در اختیار شرکت‌های لیزینگ کالا و خدمات قرار دهند می‌توان از وجود معامله حقیقی اطمینان حاصل کرد. در غیر اینصورت نیازمند سازوکاری برای تشخیص اصالت معامله هستیم.

سند دارد				بدون سند	
فروشنده	حقوقی	واریز به حساب فروشنده پس از تنظیم سند - محاسبه در مالیات		واریز به حساب فروشنده - محاسبه در مالیات	
		واریز به حساب فروشنده پس از تنظیم سند		اعطای تسهیلات صرفاً در صورت حصول اطمینان	

صندوق وجود با سود متغیر

- شباهت به بازار سرمایه (بورس)
- قابل استفاده برای افراد ریسک‌پذیری که مهارت و زمان کافی برای ورود به بازار سرمایه را ندارند.
- تفاوت این صندوق با صندوق های بورسی:
 - امکان بازخرید واحدهای صندوق صرفاً در بازار ثانویه مقدور است.
 - صندوق بانکی می‌تواند حداقل سود را برای سهامداران تضمین کند.

صندوق وجود با سود متغیر - تجهیز

تخصیص منابع			تجهیز منابع		
سود	رابطه حقوقی	عنوان تسهیلات	سود	رابطه حقوقی	عنوان سپرده
متغیر	شرکت	مشارکت حقوقی			سرمایه صندوق
متغیر	شرکت	مشارکت مدنی	متغیر	وکالت	واحدهای سرمایه گذاری صندوق
متغیر	-	سرمایه گذاری مستقیم	متغیر	وکالت	انواع اوراق ویژه مدت دار
			متفاوت	قرض / وکالت	منابع دولت (بودجه عمرانی/ذخایر ارزی)

- افراد با خرید واحدهای سرمایه گذاری صندوق، به صندوق این امکان را می دهند که به عنوان وکیل آنها اقدام به سرمایه گذاری و یا مشارکت با سرمایه گذاران دیگر بنماید.
- مزیت خرید واحدهای صندوق نسبت سپرده گذاری این است که محاسبه سود به سادگی امکان پذیر خواهد بود.
- همچنین صندوق می تواند برای پروژه های خاص اقدام به فروش اوراق مشارکت ویژه مدت دار کند.
- دولت هم می تواند بخشی از منابع خود را در دسترس صندوق بانک های توسعه ای دولتی قرار دهد تا اقدام به سرمایه گذاری و مشارکت در حوزه های خاص نماید.

صندوق وجود با سود متغیر-تخصیص

تخصیص منابع			تجهیز منابع		
سود	رابطه حقوقی	عنوان تسهیلات	سود	رابطه حقوقی	عنوان سپرده
متغیر	شرکت	مشارکت حقوقی			سرمایه صندوق
متغیر	شرکت	مشارکت مدنی	متغیر	وکالت	واحدهای سرمایه گذاری صندوق
متغیر	-	سرمایه گذاری مستقیم	متغیر	وکالت	انواع اوراق ویژه مدت دار
			متفاوت	قرض / وکالت	منابع دولت (بودجه عمرانی/ذخایر ارزی)

با توجه عدم شفافیت اقتصادی و عدم تقارن اطلاعات موجود در کشور، بهترین روش تخصیص منابع مشارکت حقوقی و سهامداری خواهد بود.

در این صورت است که بانک می تواند نظارت خود را به دیگران واگذار کند.

البته انتخاب شرکت ها برای مشارکت نیازمند ارزیابی گسترده است. با توجه به تخصصی بودن امور سرمایه گذاری در بخش های مختلف اقتصادی، صندوق می تواند ارزیابی پروژه ها را به شرکت های مشاوره تخصصی واگذار نماید.

صندوق وجود با سود متغیر-تخصیص

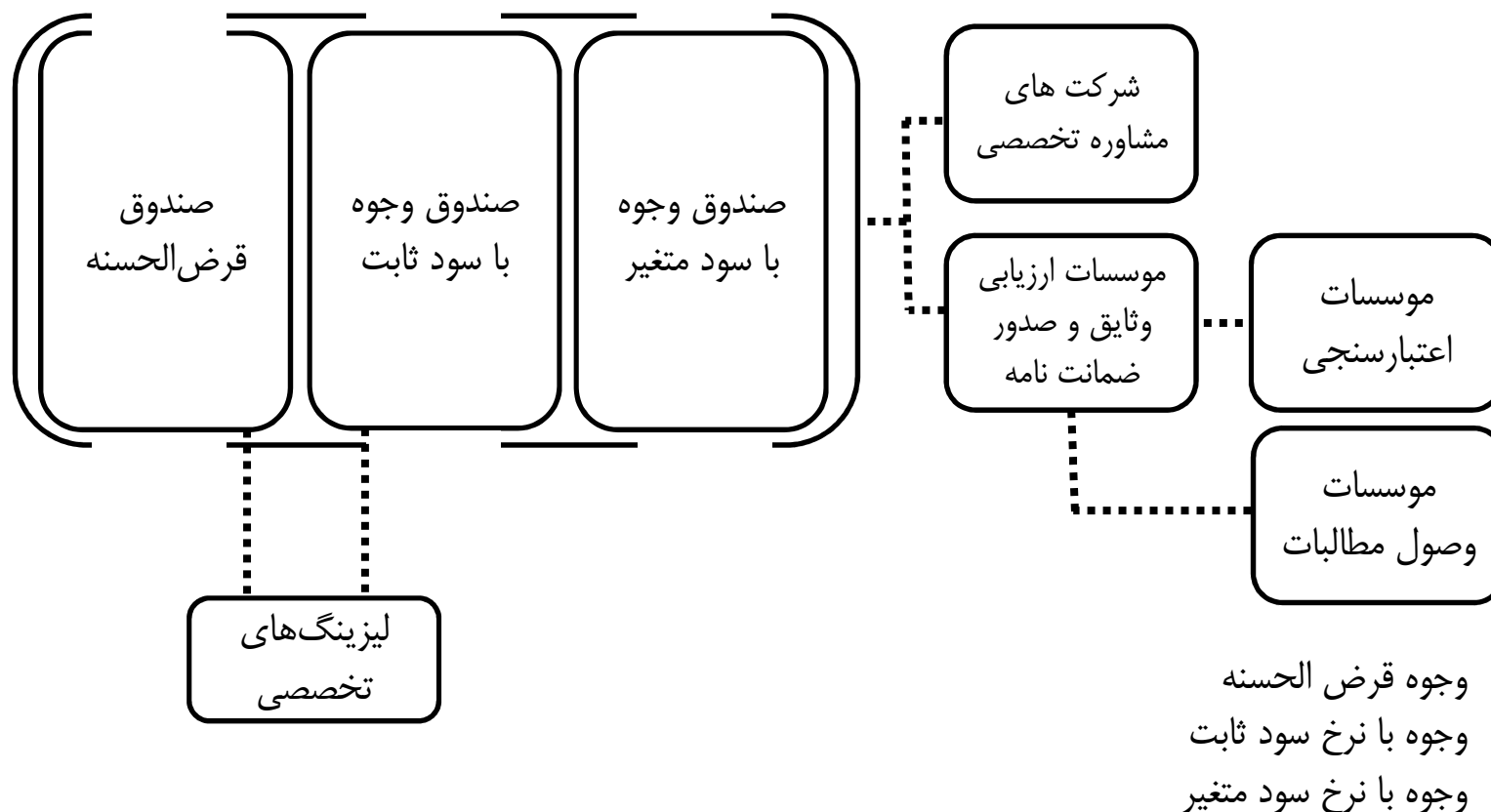
تخصیص منابع			تجهیز منابع		
سود	رابطه حقوقی	عنوان تسهیلات	سود	رابطه حقوقی	عنوان سپرده
متغیر	شرکت	مشارکت حقوقی			سرمایه صندوق
متغیر	شرکت	مشارکت مدنی	متغیر	وکالت	واحدهای سرمایه گذاری صندوق
متغیر	-	سرمایه گذاری مستقیم	متغیر	وکالت	انواع اوراق ویژه مدت دار
			متفاوت	قرض / وکالت	منابع دولت (بودجه عمرانی/ذخایر ارزی)

مشارکت صندوق بهتر است در راستای افزایش سرمایه شرکتها باشد. در این صورت سهام بانک (بصورت مستقیم و غیرمستقیم) بایستی کمتر از ۵۰٪ باشد.

سیاست گذار پولی می تواند بانکها را از سرمایه گذاری مستقیم در بخش های خاص مانند مسکن و ساختمان و نظام توزیع کالا و همچنین خرید و فروش سهام منع کند.

همچنین به نظر می رسد لازم است محدودیت هایی برای اخذ تسهیلات مبادله ای توسط شرکت هایی که بانک سهامدار آنهاست وضع شود.

مدل تفکیک منابع، از تجهیز تا تخصیص

<http://www.zaidelha.com>

**اگر ربا در کشور (در بانک و
بین مردم) حذف نشود،
جمهوری ما اسلامی نیست.**

۱۳۶۳/۲/۲۵

م. خرمی

با تشکر از توجه شما